

Rosmalla

1804.

A. J. Galle's tekening.

Met Voorheen Couwaters Clooster, van de hoek, voor aan de grote Weg, te zien.

Heemkundekring Rosmalen

Jaargang 26 - Nummer 2

COLOFON

JAARGANG 26 - NUMMER 2

AUGUSTUS 2016

Rosmalla (ISSN 0925-2894) wordt drie keer per jaar uitgegeven onder eindverantwoording van het bestuur van de Heemkundekring Rosmalen. Gevestigd in Perron-3 Rosmalen Postbus 64 5240 AB Rosmalen

www.heemkundekringrosmalen.nl
info@heemkundekringrosmalen.nl

Bestuur Heemkundekring Rosmalen:

- Wilma van Creij, voorzitter
- Truus Birsak-Verhallen, Secretaris
- Henda Pennings, penningmeester
- Rien van Grunsven, bestuurslid
- Kitty van der Doelen-Crane

Werkgroep Redactieraad 'Rosmalla':

- Gerrit Mol
- Frans Vos
- Michiel van Heumen
- Wil Coppelmans
(lay-out en tekstverwerking)

Productie:

- Druk: Nextprint B.V. Rosmalen

Losse nummers:

- €5,50 per uitgave

Distributieadres:

- Henda Pennings
Vliertwijksestraat 4c
5249 RH Rosmalen

Kopijadres:

- Heemkundekring Rosmalen
Postbus 64 5240 AB Rosmalen
- g.mol@ziggo.nl

Ledenadministratie:

- Henda Pennings
Vliertwijksestraat 4c
5249 RH Rosmalen

Iedere auteur draagt persoonlijke verantwoordelijkheid voor zijn of haar artikel. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd tenzij bronvermelding plaatsvindt.

Inhoudsopgave	Pagina
<i>Redactie</i> Voorwoord	1
<i>Gerrit Mol</i> De Familie Vos: een hechte club	1
<i>Antoine de Visser</i> Bouwstijlen van de Sint Lambertuskerk (2)	4
<i>Michiel van Heumen</i> Twee bevolkingsregistraties in Rosmalen uit de Franse tijd (1810-1814)	5
<i>Redactie</i> Rosmalense foto's	8
<i>Michiel van Heumen</i> Een Rosmalenaar, geboren op zee: Henri Josephus Leerdam van den Boom (1889)	10
<i>Jo Versteijnen</i> Zomaar wat dialectwoorden en uitdrukkingen	14
<i>Redactie</i> Parochie-archieven Hintham overgebracht naar het Stadsarchief	16
<i>Wim Veekens</i> Maliskamp en omgeving aan de vergetelheid ontrokken (4): dreef-namen in de oude volksmond	17
Heemkundekring Rosmalen dankt zijn sponsors	21

Foto omslag:

Een aanzicht van het voormalig klooster Coudewater. Op de voorgrond akkers, weiland en een duiventil. Aquarel vervaardigd in 1804 door de toenmalige eigenaar, Charles Jean Gallé. Gallé, geboren in Lissabon, was sinds 1763 Waals predikant in 's-Hertogenbosch en vanaf 1770 hoogle- raar in de wijsbegeerte aan de Illustre School aldaar. Hij kocht Coudewater in 1780 uit de nalaten- schap van Stephanus de Castel. Gallé was emeritus in 1804 en overleed te 's-Hertogenbosch op 5 september 1811. De kinderen Gallé verkochten het landgoed het daaropvolgende jaar aan zijn weduwe Susanna Catharina Beeldsnijder. De aquarel berust in de historisch-topografische atlas van het Stadsarchief 's-Hertogenbosch (nr 0068105).

Voorwoord

Redactie

Heerlijk, in de vakantietijd, een aflevering van *Rosmalla!* Weer met veel foto's. Deze keer wel met enkele vragen. Reageer maar op de vraag om iets over die foto's te vertellen, de redactie komt graag bij u langs. Als u de lijst van schrijvers ziet, merkt u meteen ons probleem: er is een tekort aan schrijvers. Daarmee zeggen we niets over de waardering die de redactie heeft voor de mensen die trouw hun teksten verzamelen en ordenen, maar we zouden er o zo graag meer zien. En als u zelf wel kunt vertellen, maar niet schrijven, meld u zich dan gerust! Veel leesplezier!

De familie Vos: een hechte club

Gerrit Mol

Zoals eerder aangekondigd is de redactie van *Rosmalla* van plan met enige regelmaat terug te komen op de tenoonstelling van foto's van grote gezinnen uit ons dorp.

Vorige keer werd aandacht besteed aan de familie Van der Sterren, deze keer gingen we op bezoek bij enkele leden van het gezin van de "Weduwe Vos."

We werden gastvrij ontvangen door Frans en Diny in de woning van de laatste, in Empel. Deze familie Vos, er zijn veel "Vossen" in ons dorp, heeft als ouders Anton Vos, 1909 -1951 en Doortje Vos-van Rooij, 1911 – 2001. De twee leerden elkaar kennen op de kermis in Orthen (niet in 's-Hertogenbosch, moet er uitdrukkelijk bij gezegd

worden!). Vader Vos stierf erg jong, zoals u opgemerkt zult hebben en dat heeft het gezin zeer getekend. Sociale voorzieningen waren er indertijd immers nauwelijks en moeder bleef alleen achter met negen kinderen, de oudste 14, de jongste acht maanden. Vader werkte als onderhoudsmonteur van fietsen bij De Gruyter. U weet wel: van "en niet duur en betere waar en 10%!" Vanuit dat Bosch' bedrijf reden bestellers per bak- of transportfiets af en aan om bestellingen op te nemen en te bezorgen. In de spaarzame vrije tijd was Anton lid van harmonie Sint Cecilia en vrijwilliger bij OJC. Hij was een man die zich helemaal inzette

Een dankbare herinnering aan

Doortje Vos – van Rooij
Theodora Lamberta

* Orthen, 8 december 1911
† Rosmalen, 22 december 2001

sedert 8 augustus 1951 weduwe van

Antoon Vos

Gedenk in uwe godvruchtige gebeden
de ziel van zaliger
ANTONIUS GERARDUS VOS
echtgenoot van
THEODORA ALBERTA VAN ROOIJ,
lid van de R.K. Sportvereniging O. J. C., gedurende
bijna 25 jaar werkend lid van de Harmonie
Sint Cecilia,
geboren te Rosmalen 4 Juni 1909 en na kort doch
hevig lijden overleden te 's-Hertogenbosch in het
Ziekenhuis van Sint Joan de Deo 8 Augustus 1951,
voorzien van de H.H. Sacramenten, Begraven te
Rosmalen op het St. Lambertuskerkhof 11 Aug. d.a.v.

Goed echtgenoot en goed Vader was hij, een
voorbeeld voor menig, ook christelijk gezin en zal
hij zijn eeuwig loon niet missen, als bij de goddelijke
uitspraak hoort: Welaan, goede en getrouwe dienst-
knecht, omdat gij over weinig getrouw zijt geweest,
zal ik u over veel stellen: Treed binnen in de
vreugde van uw Heer.

En toch, zoals zoo dikwijls in dit tijdelijk
leven, staan wij voor het raadsel: waarom God,
deze scheiding in de kracht van zijn leven, van
vrouw en kinderen, van dit bloeiend huisgezin?

Uw Wil geschiede op aarde zoals in den hemel,
leert Gij ons hiden, Jesus, die zelf in den Hof
gebeden hebt; Vader, als deze bittere kelk niet aan
mij kan voorbijgaan: Uw Wil geschiede!

Dierbare vrouw, moeder mijner kinderen, ver-
trouw op God, die de trooster is van weduwen en
weezen; Hij zal u niet verlaten. En gij, lieve kin-
deren, denkt met moeder aan mij en volgt mijn
voorbeeld, in innige godsdienstigheid.

Geliefde moeder en zusters, bloedverwanten en
vrienden, vaartwel tot een eeuwig weerzien.

Mijn Jesus, barmhartigheid.
O Maria, Koningin, ten hemel opgenomen,
bid voor ons.

voor zijn gezin en hield van gezelligheid. Hij overleed aan kanker, een ziekte die toen wel bestond, maar nauwelijks herkend werd.

Dit vroege overlijden trof niet alleen het gezin Vos, maar zorgde ook voor veel hulpvaardigheid vanuit de Rosmalense gemeenschap, zo geven broer en zus aan. Aan kleding was geen gebrek, wel vaak dank zij het nodige torn-, knip- en naaiwerk. In alle ellende deed dat veel goed. Moeder had het niet gemakkelijk, maar moest verder.

De eerste woonplek van het gezin werd de Weidestraat, op de plek waar nu Wilma van Creij haar ruitersportwinkel heeft. Daar werden Henk en Bets geboren. Na ongeveer vier jaar werd verhuisd naar de Dorpsstraat, op de plek

waar nu De Vier Eensteens zit. Drie grote gezinnen woonden daar naast elkaar: Van Hirtum, Van Helvoirt en Vos. 22 kinderen bij elkaar, een complete kinderopvang dus! Het was er heel gezellig wonen voor de kinderen, de straat was immers groot genoeg om te spelen! In de Dorpsstraat werden vijf kinderen geboren. In 1949 trok het gezin naar de Burgemeester Nieuwenhuizenstraat, waar de twee jongsten het levenslicht zagen.

Bij het overlijden van vader was Henk, de oudste, 14 jaar.

Burgemeester Nieuwenhuizenstraat

Hij voelde en kreeg al snel veel verantwoordelijkheid in het gezin. Moeder heeft altijd veel steun aan hem gehad. Maar dat gold eveneens voor alle andere kinderen, ze droegen en dragen moeder op handen! Doortje werd 90 jaar oud. De laatste 12 jaar van haar leven bracht ze door in Mariaoord, na een verlamming. Aanvankelijk had ze het daar moeilijk, maar door de liefdevolle verzorging en vooral door de talloze bezoeken van haar kroost vond ze toch haar draai daar. Ze was een zachte, lieve vrouw, met heel veel aandacht voor de mensen die het moeilijk hadden. En dat ondanks haar eigen zorgen. Ze was ook een gelovige vrouw, zong onder andere in het koor van de Laurentiuskerk. Een van de laatste momenten die Frans zich voor de geest haalt: boven het bed van moeder hing een plaatje van de Zoete Moeder. Frans begon (op zijn manier!) het lied van de Zoete Moeder te zingen. Moeder reageerde daar in haar laatste uren dankbaar op. Het plotselinge overlijden van haar zoon Jan en (na een ziekte) van kleinzoon Bram heeft haar enorm geraakt. Dat gold ook voor de andere kinderen, die later bovendien ook nog eens te maken kregen met de ziekte en het overlijden van de tweede zoon van Jan, Jeroen. Dit alles maakte de onderlinge band in het verdriet nog hechter.

We noemen de namen van alle kinderen: Henk, Bets, Diny, Frans, Jan, Truus, Thea, Antoinette, Gerda. Het was een druk gezin, maar desondanks was iedereen er welkom, bij “de weduwe Vos” was het een zoete inval. Altijd wat te doen! Achter de woning was een moestuin, waar vooral Frans zorgde voor een welkome aanvulling op de voedselvoorraad. Jan probeerde hem daar wel op zijn manier bij te helpen, maar die wist het zo te regelen dat Frans hem maar liever liet gaan. Zo had Frans keurig “regeltjes” gemaakt om de bonen netjes te zaaien, maar Jan vond dat het veel sneller ging door de boontjes bij elkaar te leggen! Zo herinneren broer en zus zich talrijke gebeurtenissen die hun leven tekenden. Bij familiebijeenkomsten worden die naar boven gehaald, meestal met veel plezier. Er is hard gewerkt aan een familiegeschiedenis, die onlangs het licht zag. De oudste broer Henk is in 2011 overleden, hij wordt erg gemist, evenals broer Jan. De overige broers en zussen zijn uitgezworven, tot in het voormalige Belgische Congo en Ecuador toe. Maar ze weten elkaar te vinden, aangevuld door de “kouwe kant.”

Over hun kindertijd zeggen Diny en Frans, dat die heel fijn geweest is, ondanks de armoede. Er moest natuurlijk flink gewerkt worden, ieder had zo zijn taak. Maar er was ook tijd om te spelen. Voor de jongens was dat natuurlijk vooral voetbal en alles wat je op straat tegenkwam. Op

Fam Vos-van Rooij

*Bovenste rij vlnr: Bets, Frans, Henk (1937-2010),
Jan (1945-1985), en Diny.*

*Midden vlnr: Antonius Gerardus (Antoon) Vos (1909-1951),
en Theodora Alberta (Doortje) Vos- van Rooij (1911-2001)*

Onderste rij vlnr: Truus, Antoinet, Gerda en Thea

kerkelijk gebied was er natuurlijk misdienaar en de Kleine Heilige Familie op zondagmiddag. Henk werd binnen het gezin een soort manager, een taak die later elders uitgroeide tot zijn werk, na vele avondstudies. Diny assisteerde moeder bij het huishouden. Bets ging in Nijmegen helpen bij een tante, later werkte ze op Coudewater. Truus volgde een opleiding voor kraamverpleegster, Diny bleef thuis, volgde de "spinazie-academie". Frans kwam in de werktuigbouwkunde terecht. Jan haalde MULO en werkte op

kantoor. Thea en Antoinette werden geziene figuren bij de Boerenleenbank. Gerda specialiseerde zich in handwerken via een opleiding in Rotterdam.

Zo geeft deze familiegeschiedenis een mooi beeld van het leven in het midden van de vorige eeuw in onze Rosmalense gemeenschap. En het laat ook zien dat door saamhorigheid het leven toch heel mooi kan worden, ondanks grote tegenslagen. Diny en Frans, bedankt!

Bouwstijlen van de Sint Lambertuskerk (2)

Antoine de Visser

In de tijd dat het grootste gedeelte van deze St. Lambertuskerk gebouwd werd (rond 1450), was de Gotiek alom in West-Europa de gebruikelijke bouwstijl.

De term 'gotiek' is afkomstig van het Germaanse volk de Goten. De Italiaanse architect Vasari vond deze stijl primitief en smakeloos. Hij koos dit woord als spotnaam: Gotiek: barbaars zoals de Goten.

Deze stijl ontstond in Frankrijk, waar ze vooral in de kerkenbouw werd toegepast. De kerk had een kruisvorm als plattegrond. De rondboog werd vervangen door de spitsboog en men streefde naar omhoog. Zo werden de muren hoger en hoger, waardoor er meer licht naar binnen viel door de vaak gekleurde ramen. Deze muren hadden echter ondersteuning nodig, omdat het gewicht van gewelven en dak ze anders opzij zou drukken. Zo werden steunberen aan de buitenkant gemetseld om deze krachten op te vangen. Bij erg hoge kerken, zoals de St. Jan in 's-Hertogenbosch, werden ook luchtbogen gebruikt. Zij vormen de verbinding tussen de steunbeer en de buitenmuur.

Onze kerk heeft de nodige steunberen tegen de buitenmuren. Wat ook opvalt is, dat het dak van het middenschip omhoog is gebracht, waardoor de oostkant van de toren geen galmgaten meer heeft. De toren en muren hebben 'speklagen'; dat zijn tufsteenlagen, die de afwisseling vormen met de baksteen waarmee het gebouw is opgetrokken. Op het dak zit een dakruitertje, waarin het Angelusklokje hangt. De bakstenen toren is van 1450. De toren tot aan het haantje is 32 meter hoog.

Komen we in de St. Lambertuskerk dan is het toch wel zoeken waar we de gotiek zien. Natuurlijk de spitsboogramen vallen direct op. Maar

verder?

Wel, in de vijfhoekige Mariakapel ontdekken we het. Boven ons is een kruisgewelf: twee elkaar doorsnijdende tongewelven, met diagonale raaklijnen of ribben. Onderaan deze ribben zien we een afsluitende kraagsteen. Deze stenen zijn gekapt en met kleur versierd. We lezen: AVE

MARIA IMMACULATA REGINA COELI 1550 op 5 hoeksteentjes. In dat jaar werd deze kapel gebouwd. Het 6e hoeksteentje heeft alleen een gekleurd blad.

Dan zullen we naar voren moeten lopen. In het 1e transept (dwarsschip) is de gotiek duidelijk zichtbaar. We zien de kruisgewelven, waarvan de ribben met een dun gouden lijn zijn versierd. Verder zitten er tal van hoeksteentjes. Deze zijn, in tegenstelling met die van de Mariakapel, niet

gekleurd. Wel vertonen ze mooi gekapte figuurtjes. Ze zijn allemaal verschillend van afbeelding. In het hele middenschip is geen gotiek meer te vinden of je zou de dakconstructie moeten bekijken, dat in 1550 werd verhoogd; hetzelfde jaar dat de Mariakapel werd gebouwd.

Zo bleef de kerk haar uiterlijk en interieur houden tot aan 1629 toen Frederik Hendrik de stad 's-Hertogenbosch veroverde en daarmee de hele Meierij in handen kreeg.

De katholieke godsdienst werd verboden en de kerken kwamen in handen van de hervormden. Na 1648 bij de Vrede van Munster werd dit definitief. De katholieken in Rosmalen trokken voortaan naar Coudewater om er, met de Birgittinessen, in hun kapel de H. Mis bij te wonen. Dit bleef zo totdat ook zij in 1713 weg moesten. Zij zochten hun toevlucht in Uden. Daar trokken ze in het oude klooster van de kruisheren en noemden dit Maria Refugie (Maria Toevlucht). In die tijd werd door het landsbestuur verlof gegeven om in de dorpen een schuurkerk te bouwen, waar een priester de misviering mocht doen. De buitenkant moest op een schuur met rieten dak lijken, zodat ze niet als kerkgebouw herkenbaar was. Zo ook in Rosmalen. De eerste pastoor in de schuurkerk was J. Roozen, die als Birgittijn op Coudewater was en nu in Rosmalen kon blijven.

Van beneden is de kapconstructie sinds 1824 niet meer te zien. Ook het gotische priesterkoor en de sacristie zijn er niet meer. Die zijn in 1910 afgebroken om de kerk te kunnen vergroten.

Daar zullen we het in de volgende stukjes over hebben.

Twee bevolkingsregistraties in Rosmalen uit de Franse tijd (1810-1814)

Deel 2: Registre Civique (juni/juli 1811)

Michiel van Heumen

In het archief van de gemeente Rosmalen 1811-1932 berust onder inventarisnummer 909 een zogenaamd 'Registre Civique' (hier verder afgekort als RC). Anders dan de in 1996 in druk uitgegeven inventaris van Jan Mikkers vermeld, dateert deze lijst niet uit 1814 en omvat ze méér dan alleen gezinshoofden. In het RC zijn namelijk alle mannelijke ingezetenen van 21 jaar en ouder van de *Commune de Rosmalen* genoteerd. En zoals hieronder wordt toegelicht, dateert de lijst uit 1811.

Portret van Napoleon (naar Paul Delaroche)

Volgens de Code Civil of Code Napoleon mochten de mannelijke burgers van 21 jaar en ouder, mits zij staatsburger waren, de leden van de municipaliteit (de gemeenteraad) van de 'mairie' waar zij woonachtig waren, kiezen. Voorwaarde was wel dat men niet in vreemde krijgsdienst was geweest of veroordeeld was voor zware

misdrijven en daardoor het staatsburgerschap was ontnomen. Ten behoeve van dit kiesrecht werden deze ingezetenen geregistreerd.

Om uitvoering te geven aan de Code Civil schreef op 12 april 1811 de Intendant van Binnenlandsche Zaken de prefecten van de departementen aan. De prefecten van de departementen lieten vervolgens een schrijven uitgaan aan elke maire (burgemeester) om een lijst aan te leggen van alle mannen van 21 jaar en ouder.

De Rosmalense lijst bevat in numerieke volgorde en in enigszins 'eigenzinnig' Frans de naam en voornamen, beroep, geboortedatum en woonplaats van de burgers. In

N ^o	Noms	Profession	Quotidien	Epouse	Residence	Matrimon
1	Van der Borch, Martin	Schouwer	27 Jan 1778	Widw	Widw	
2	Van der Borch, Jan	Procurator	11 Mei 1768	"	"	
3	Van der Borch, Pierre	Contable	30 Sept 1771	"	"	
4	Van der Borch, Adriaan	Contable	18 Sept 1774	"	"	
5	Van der Borch, Jan	Schouwer	10 Jan 1781	"	"	
6	Van der Borch, Pierre	"	17 Jan 1772	"	"	
7	Van der Borch, Pierre	"	21 Nov 1771	"	"	
8	Van der Borch, Corneille	"	1 Jan 1764	"	"	
9	Van der Borch, Adriaan	"	17 Jan 1770	"	"	
10	Van der Borch, Adriaan	"	18 Sept 1767	"	"	
11	Van der Borch, Corneille	"	21 Jan 1762	"	"	
12	Van der Borch, Jan	"	4 Oct 1771	"	"	
13	Van der Borch, Jan	"	11 Mei 1737	"	"	
14	Van der Borch, Jan	"	28 Oct 1777	"	"	
15	Van der Borch, Martin	"	20 Jun 1766	"	"	
16	Van der Borch, Adriaan	"	17 Jan 1773	"	"	
17	Van der Borch, Jacques	Procurator	28 Oct 1772	"	"	
18	Van der Borch, Jan	Schouwer	27 Jan 1779	"	"	
19	Van der Borch, Adriaan	Schouwer	10 Jan 1777	"	"	
20	Van der Borch, Adriaan	Schouwer	18 Jan 1765	"	"	
21	Van der Borch, Jan	"	3 Sept 1776	"	"	
22	Van der Borch, Corneille	"	24 Nov 1760	"	"	
23	Van der Borch, Adriaan	Schouwer	10 Jan 1760	"	"	
24	Van der Borch, Jan	Schouwer	11 Mei 1765	"	"	

Eerste bladzijde van het Registre Civique uit 1811

een tweetal gevallen is voorts onder een kolom 'Mutations' (= mutaties/wijzigingen) de overlijdensdatum van de betreffende persoon genoteerd (bij RC 224: 28-07-1811 en bij RC 142: 12-08-1811).

De maire van Rosmalen, Guillaume Siepkens, heeft dit RC samengesteld op basis van de *Etat du Population* (hier verder afgekort als EdP) van november 1810. Niet alleen zijn de namen, beroepen en geboortedata letterlijk uit de EdP overgenomen, ook blijkt dit door een foutieve vermelding bij twee personen van hun geboortedatum. In beide gevallen heeft Siepkens abusievelijk de geboortedatum van de persoon die in de EdP erboven staat, overgenomen (bij RC 124 cfr EdP 608 en 609, en RC 164 cfr EdP 787 en 788). In de EdP is met een potloodkruisje bij de naam aangegetekend dat de betreffende persoon in het RC is opgenomen. De overname van gegevens is niet altijd

letterlijk gebeurd. Zo wordt bijv. voor aanduiding van het beroep van herbergier in plaats van het woord 'aubergiste' in de EdP in het RC het woord 'cabaretier' gebruikt, de voornaam 'Stephane' wordt 'Etienne' en 'Herman' verandert in 'Armand'. Ook oefenen twee burgers volgens het RC een ander beroep uit dan in de EdP wordt vermeld: Jean Koolen (RC 172 cfr EdP 843) is dagloner maar was in november 1810 kooiker en Leonard van der Heijden (RC 187 cfr EdP 908), dagloner volgens het RC, was het jaar daarvoor metselaar.

Op basis van vergelijking van de EdP met het RC en de overlijdensregisters van de Burgerlijke Stand valt af te leiden dat het kiesregister is opgesteld ná 14 juni 1811, maar vóór 26 juli 1811. Lang niet alle mannelijke burgers van 21 jaar en ouder die in de EdP zijn opgenomen, treffen we aan in het RC. Als we nagaan wie op het RC terecht is gekomen, blijkt dat de maire sociaal-economische criteria heeft gehanteerd om te beoordelen wie voor het kiesrecht in aanmerking kwam. Het dienstpersoneel in de EdP –merendeels meiden en knechten inwonende op de boerderij– is niet overgenomen, los van het feit of ze wel of niet in Rosmalen geboren waren. De EdP vermeldt voorts onder de kolom 'Observations' (=Opmerkingen) bij een aantal personen 'sans subsistance', waarmee wordt bedoeld dat de betreffende persoon in armoede leeft of in gebrekkige omstandigheden verkeert. Een groot deel van deze groep betreft weduwen en de rest zijn dagloners (journaliers). Deze arme dagloners behoorden voornamelijk tot het zogenaamde 'heivolk'. Met uitzondering van twee personen (Antoine van Berne, RC 59 cfr EdP 250 en

*Landlieden in Noord-Brabant,
lithografie van C.W. Mieling, ca 1860*

*Foto van de Hinthamse dijk, ca 1965 gemaakt door Emile
Eijskens voor zijn woning Ernst Bagelaarstraat 3*

Antoine Westerlaken, RC 151 cfr EdP 739) is niemand van de mannelijke dagloners van 21 jaar en ouder uit deze groep in het RC terechtgekomen. Degenen die op de bedeling waren aangewezen, kwamen dus niet in aanmerking voor het kiesrecht. Martin Meesters , in de EdP (nr 722) betiteld als ‘sergeant de village’, maar overigens ‘sans autre subsistance’ (=zonder ander bestaan), behoort ook niet tot de uitverkorenen die de leden van de municipaliteit konden kiezen. Hij was de toenmalige vorster in Rosmalen, een van de lagere beambten in het dorp, tegelijk veldwachter en gerechtsbode. Ook een aantal dagloners met de opmerking ‘sans moyen’ (= geen middelen van bestaan) was niet kiesgerechtigd. Daarentegen zijn alle mannelijke landbouwers (het woord ‘laboureur’ in de EdP moet wel als ‘landbouwer’ vertaald worden) van 21 jaar en ouder uit de EdP wél in het RC overgenomen. Hierop zijn slechts twee uitzonderingen. De eerste is Antoine van Lokven (EP), die samen met zijn oudere broer Jean , eveneens genoteerd als ‘laboureur’, en zijn zus Adrienne een afzonderlijk huishouden voert op een boerderij op het Heeseind (EdP 75-77). Broer Jean is wel op het RC te vinden (RC 12). De tweede uitzondering betreft eveneens een huishouden van twee broers en een zus. Het gaat om Jean van Bakel Sr en Jean van Bakel Jr die met zus Marie (EdP 1100, 1101a en 1102) onder één dak aan de Hinthamse dijk woonden. Alleen Jean van Bakel Sr komt in het RC voor (RC 227). Ook de ambachtslieden zijn overgenomen uit de EdP, met uitzondering van een drietal: smid Martin Meulenreef (EdP 9a, zijn juiste naam is: Bernardus van de Meulenreef) en metselaar Antoine Frensen (EdP 34) op het Heeseind en kleermaker Gerard van Loosbroek (EdP 500) in de Kattenbosch. De redenen hiervoor zijn mij onbekend, wellicht kan nader onderzoek naar deze personen iets aan het licht brengen omtrent hun verleden. Mogelijk zijn personen vanwege hun fysieke en/of psychische gezondheidstoestand ook niet op het RC geplaatst. Bij voorbeeld in het geval van rentenier Pierre Tiebosch (EdP 798), geboren oktober 1730 -maar in werkelijkheid gedoopt in Berlicum 7 oktober 1733- en dus in 1811 77 jaar oud. Hij is op 14 september 1811 overleden, dus kort na de totstandkoming van het register. Vermoedelijk was zijn lichamelijke en/of geestelijke toestand in de zomer van 1811 al dusdanig slecht, dat het geen zin meer had om hem in de lijst op te voeren. Indien

in de EdP een combinatie van beroepen wordt vermeld, is slechts één daarvan (het hoofdberoep?) in de lijst overgenomen. Van Guillaume Siepkens bijvoorbeeld wordt in de EdP (nr 1268) genoteerd dat hij ‘maire cabaretier tanneur etc etc’ was, maar het RC vermeldt hem –uiteraard - alleen als ‘maire’ (RC 261).

Bronnen

De hier besproken Etat de Population van november 1810 en het Registre Civique van juni/juli 1811 zijn in getranscribeerde vorm gepubliceerd op de website van mij en mijn broer Wil: www.vanheumen.info Bij de gepubliceerde Etat de Population is bij elk gezin de kadastrale aanduiding van hun ‘adres’ volgens de Oorspronkelijk aanwijzende tafel van 1832 aangegeven. Op de site staat ook een door mij samengestelde woordenlijst Frans-Nederlands van beroepen die in de EdP en het RC voorkomen.

Literatuur

Jan Buylinckx, ‘De bevolking van de Bommelerwaard in 1810’, in: Tussen de Voorn en Loevestein, jaargang 31(1995) nr 90(oktober), bladzijden 1-8.

J.C.M. Mikkers, Inventaris van het archief van de gemeente Rosmalen 1811-1932 (1939), 's-Hertogenbosch 1996.

Noord-Brabant in de Bataafs-Franse tijd, 1794-1814; een institutionele handleiding; eindred. J.G.M. Sanders, 's-Hertogenbosch enz. 2002.

H.C.J. Rutten, Bevolkingsregister van de gemeente Driel, december 1810, Kerkdriel 1990. 2 bdn. (Bommelerwaardse bronnen ; 8).

Martien Veekens, ‘Quohier der Huyzen onder Rosmalen 5 september 1801’, in: Rosmalla, jaargang 20(2010) nr 1(maart), bladzijden 5-11.

J.L. van Zanden, De Registres Civiques 1811 (1812, 1813); 1e herz. uitg., 's-Gravenhage 1983 (Broncommentaren ; IV), op 08 oktober 2015 geraadpleegd op <http://resources.huygens.knaw.nl/broncommentaren>.

Rosmalense foto's

Onlangs kreeg onze heemkundekring een mapje met foto's aangereikt door Truus Coppens, de vrouw van Harry. Op zich zaten er niet zo veel nieuwe plaatjes in. Harry heeft al veel doorgespeeld naar onze vereniging. Toch troffen wij er enkele bijzonder mooie aardige exemplaren aan. Als redactie besloten wij er enkele te plaatsen. Altijd leuk om naar te kijken, en tegelijkertijd om onze lezers uit de tent te lokken. Wat is er op deze foto's te zien? Wie kan er meer over vertellen? Graag uw reactie naar g.mol@ziggo.nl of 073 5214109.

Een Rosmalenaar, geboren op zee: Henri Josephus Leerdam van den Boom (1889)

Michiel van Heumen

Op het stoomschip Leerdam

Op 27 maart 1889 vindt midden op de Noord-Atlantische Oceaan een bijzondere gebeurtenis plaats. Aan boord van het stoomschip Leerdam wordt een jongetje geboren. Het is het elfde kind van het echtpaar Johannes van den Boom en Geertruida Pijnenburg, die als landverhuizers –we zouden tegenwoordig zeggen: emigranten- naar de nieuwe wereld onderweg zijn. De scheepskapitein Geert Stenger maakt nog dezelfde dag een geboorte-akte op, waarbij de eerste officier Boerhave en de administrateur De Vos verklaren dat het kind de voornamen kreeg van Henri Josephus Leerdam. Omdat de ouders het laatst in Rosma-

Duiding van de plaats op de Noordatlantische Oceaan, waar Henri Josephus Leerdam is geboren (illustratie Wil van Heumen)

Olieverfschilderij van Antonio Jacobsen uit 1883, voorstellende het s.s. Leerdam, afgebeeld aan bakboordzijde (collectie Maritiem Museum Rotterdam P1784)

len woonden, stuurt het Ministerie van Marine een uittreksel naar de ambtenaar van de Burgerlijke Stand van onze (voormalige) gemeente, die het op 18 april 1890 –meer dan een jaar later- in het geboorteregister heeft ingeschreven. Daarmee had ons dorp er een nieuwe “plaatsgenoot” bij! Voor heel even maar, want nog op dezelfde dag werd in het overlijdensregister van Rosmalen een van hetzelfde Ministerie ontvangen uittreksel van de akte van overlijden van Henri Josephus Leerdam ingeschreven. Het kind had maar enkele minuten geleefd en was op hetzelfde schip waar hij was geboren, overleden.

Het stoomschip Leerdam wordt gebouwd in 1881 en is oorspronkelijk een ijzeren schroefstoomboot, die de naam ‘Nederland’ draagt. De N.V. Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaart-Maatschappij – later bekend geworden onder de naam Holland-Amerika Lijn (HAL)- koopt het in 1882 aan van de Nederlandsche Stoomboot Maatschappij. Het krijgt de naam ‘Leerdam’. Voor de veertig eerste klasse passagiers was er de kajuit en 16 hutten, van alle gemakken voorzien. De landverhuizers oftewel de tweede klasse passagiers waren op het tussendek ondergebracht. Er was voor niet minder dan 600 personen op het tussendek plaats.

Op 19 maart 1882 vertrekken Jan van den Boom en zijn gezin van Amsterdam naar New York. Vijf dagen tevoren is de familie uitgeschreven uit het Rosmalense bevolkingsregister. Bij het vertrek waren er 346 tussendeks-passagiers aan boord, zo meldt de krant. Van den Boom en zijn hoogzwangere vrouw verblijven in een hut, afzon-

derlijk van de kinderen die in de tweede klasse de overtocht maken. Op 5 april, ruim twee weken later, meert de ‘Leerdam’ in New York aan. De passagierslijst, die op 6 april in New York is opgemaakt, telt 345 passagiers en 22 Amerikaanse staatsburgers. De landverhuizers komen uit 9 verschillende Europese landen, waaronder veel Duitsers en Russen en 173 Nederlanders. Henri Josephus Leerdam van den Boom is nummer 368 op de lijst, met de aantekening still born (=doodgeboren). Johannes van den Boom blijkt de overtocht zelf te hebben bekostigd. Het gezin gaat naar Little Chute in Wisconsin. Als massa-emigratie naar de Verenigde Staten na 1848 op gang komt, zijn er veel Oost-Brabanders die zich in Little Chute en het naastgelegen gebied, Fox River Valley, vestigen. Volgens de site van *Ancestry* overlijdt Jan van den Boom op 3 februari 1912 en wordt op St John Cemetery in Little Chute begraven. Geertruida Pijnenburg is al eerder overleden, namelijk op 14 juli 1891 in het bij Little Chute gelegen DePere, Brown Co. Ze wordt daar op Mount Olivet Catholic Cemetery begraven.

Op 16 december van hetzelfde jaar waarin de familie Van den Boom de overtocht maakt, vergaat het schip tussen Duinkerken en Oostende door een aanvaring met een Engels schip. Alle 440 passagiers (landverhuizers naar Argentinië) en 61 bemanningsleden hebben nog de tijd om zich op de reddingsboten in te schepen en worden gered. Het Franse stoomschip Emma pikt de opvarenden van beide boten op en zet ze af in Hamburg, waarna ieder weer zijns weegs gaat.

In het Sprokkelbosch, Rosmalen

Wat weten we over de –ongetwijfeld- gelukkige ouders? De vader is, zoals gezegd, Johannes van den Boom, geboren op 2 september 1839 in Berlicum, waar de familie al generaties woont. Van den Boom is landbouwer van beroep, evenals zijn vader Adriaan, die daarnaast actief is in het openbaar bestuur als wethouder van de gemeente Berlicum. De moeder heet Geertruida Pijnenburg en komt ter wereld op 27 september 1849 in Den Dungen. Ook zij is van boerenafkomst. Het huwelijk Van den Boom-Pijnenburg vindt plaats in Berlicum op 23 augustus 1871. Het echtpaar zou hebben thuisgehoord op de vorig jaar gehouden tentoonstelling Grote Gezinnen, want er worden niet minder dan tenminste elf kinderen uit het huwelijk geboren, inclusief de boreling die op de oceaan het levenslicht zag. De eerste zeven zijn geboren in Berlicum: Adriana (16.6.1872), Maria (12.1.1874), Adrianus (31.1.1875), Everardina (24.11.1877), Petrus (12.2.1879), Lambertus

Typisch Nederlandse hofstede in Little Chute, V.S. 1855
(Wikimedia Commons)

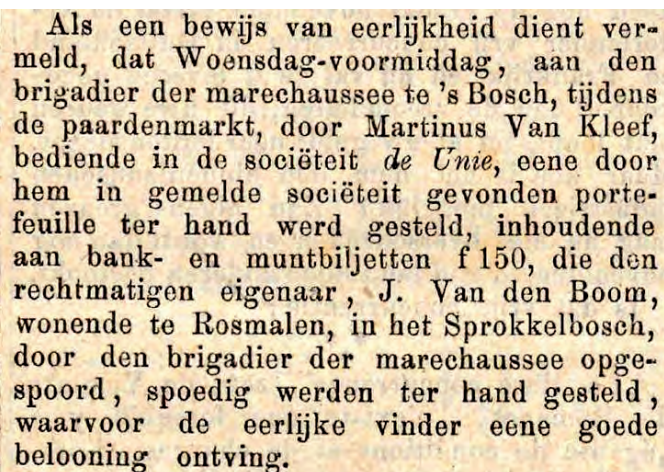
(11.12.1880) en Johanna Francisca (26.4.1882). De laatste drie worden geboren op een boerderij in het Sprokkelbosch in Rosmalen, waar het gezin zich op 10 juni 1882 heeft gevestigd: Johannes (2.8.1883), Hendrikus (12.6.1886) en Hendrika (25.9.1887).

Op deze boerderij (indertijd kadastraal bekend sectie F no 678) woont vanaf 15 maart 1864 de uit Berlicum afkomstige Martinus Langenhuijsen en zijn gezin, als opvolger van de kort daarvoor vertrokken Lambertus van Doorn. Martinus overlijdt in februari 1870, zijn weduwe en kinderen (met uitzondering van twee dochters) verhuizen op 1 juni 1877 naar Berlicum. Ten tijde van de volkstelling in december 1879 treffen we Wilhelmus Pennings (geboren in Berlicum in 1849) op de boerderij aan, die zijn vader voor hem en zijn broer en zus in 1870 in eigendom had verkregen. Zij waren hiertoe gerechtigd door hun overleden moeder Lamberdina van Doorn, een dochter van Martinus van Doorn en Jennemie Verhoeven in Berlicum. Dit echtpaar laat in 1870 voor ruim f 63.000,- aan huizen en grond in Berlicum, Rosmalen, Empel en Schijndel na. Alleen al in Berlicum bezit het echtpaar Van Doorn-Verhoeven drie boerderijen en een huisje. Daarnaast blijkt er voor een bedrag van ruim f 3800,- aan contanten in het sterfhuis aanwezig te zijn. Het is niet helemaal duidelijk of Willem Pennings al direct na het vertrek van Martinus Langenhuijsen in juni 1877 op de boerderij is komen wonen, of dat deze met de landerijen nog enkele jaren door een ander gebruikt is. Pennings huurt de boerderij en 12 hectaren grond voor f 600,- per jaar. In 1881 wordt de boerderij te koop aangeboden. Tijdens een openbare verkoop in de herberg van G.J. van Beek in Hintham wordt Johannes van den Boom op 7 juni van dat jaar voor f 8750,- eigenaar van gebouwen en grond. Om de aankoop te kunnen financieren, verkoopt hij samen met de Bossche koopman Lambertus Jacobus Straatman op 5 september 1881 een perceel hooiland in Alem voor f 2050,-. Vier dagen later leent Johannes van den Boom nog f 5000,- van de kinderen-Van Miert. Zoals vele anderen uit de toenmalige landbouwerstand, was hij daarmee *hypotheekboer* geworden.

Jan van den Boom was zeker geen keuterboertje. De boerderij met 12 hectaren grond kon in de jaren 80 van de 19e eeuw in Noord-Brabant tot de middelgrote bedrijven worden gerekend. Vijftig procent van alle grondgebruikers beschikte over niet meer dan 5 hectaren. Maar in de Meierij was het aantal kleine bedrijven nog zelfs meer dan in de rest van de provincie. De gemiddelde bedrijfsgrootte was in 1885 9,66 hectare. Over de veestapel van Johannes van

den Boom zijn we geïnformeerd door een krantenadvertentie, die de verkoop van zijn inboedel en veestapel op vrijdag 8 maart 1889 aankondigt. Hij blijkt dan een bruin merriepaard, vier koeien, een hokkeling, een maalkalf (=koekalf), een groot varken en zes biggen, 15 kippen en een haan te hebben. Vermoedelijk is door Van den Boom met het geld dat de verkoop van levende have, gereedschappen en meubilair heeft opgebracht, de overtocht met de 'Leerdam' elf dagen later bekostigd.

Een berichtje in de *Tilburgsche courant* van 20 januari

Als een bewijs van eerlijkheid dient vermeld, dat Woensdag-voormiddag, aan den brigadier der marechaussee te 's Bosch, tijdens de paardenmarkt, door Martinus Van Kleef, bediende in de sociëteit *de Unie*, eene door hem in gemelde sociëteit gevonden portefeuille ter hand werd gesteld, inhoudende aan bank- en muntbiljetten f 150, die den rechtmatigen eigenaar, J. Van den Boom, wonende te Rosmalen, in het Sprokkelbosch, door den brigadier der marechaussee opgespoord, spoedig werden ter hand gesteld, waarvoor de eerlijke vinder eene goede belooning ontving.

Berichtje uit de Tilburgsche courant van 20 januari 1884

1884 licht ons in over een opvallende gebeurtenis uit het leven van Jan. Paarden waren niet alleen de trots van de boer, maar ook onmisbaar voor het dagelijkse werk. De paardenmarkt vond toen ter tijd plaats op het tegenwoordige Kardinaal van Rossumplein in 's-Hertogenbosch en was voor de boerenstand een noodzakelijk, maar tegelijkertijd ook ontspannend, verdrijf. Van den Boom verloor op de woensdagse paardenmarkt van 16 januari in sociëteit de Unie (het tegenwoordige café van die naam) zijn portefeuille met f 150,- aan biljetten. Hij had echter het geluk dat de vinder ervan, de bediende van de Unie Martinus van Kleef, de portemonnee afgaf aan de maréchaussee. Eerlijkheid loonde in dit geval, want Van Kleef ontving van Van den Boom een 'goede belooning'

De kinderen-Van Miert hadden met Van den Boom bij het lenen van het geld in 1881 afgesproken dat hij na een jaar het bedrag terug zou geven. Of het een veeg teken is, dat zulks niet plaats vond, valt thans niet meer met zekerheid te zeggen. Duidelijk is in ieder geval wel dat Johannes van den Boom in 1888 in de problemen raakte. Hij bleek de verschuldigde rente niet meer te kunnen betalen en

middels een deurwaarder werd hem op 22 juni van dat jaar de openbare verkoop van zijn eigendommen aangezegd. De kinderen-Van Miert hadden volgens de bepalingen van de hypotheekakte hiertoe ook het recht. Er bleken nog drie hypotheecaire schuldeisers meer te zijn!

Waarom Johannes van den Boom zijn schulden niet meer kon betalen, is niet concreet bekend. Maar misschien moeten we de oorzaak zoeken in de slechte toestand in de landbouw in de jaren tachtig. Na 1880 ontstond er al snel een crisis in de landbouw door verschillende ontwikkelingen in de Verenigde Staten. Als gevolg van de massale toename van graanverbouw in de VS door openlegging van de prairies, daalden de graanprijzen sterk. Vanaf 1883/84 was dat ook het geval met de prijzen van kaas, boter en vlees. Vooral weinig kapitaalkrachtige boeren die met stevige vaste lasten zaten –en Jan van den Boom was er daar één van– kwamen nu door de lage prijzen van boter en vee in de problemen. Het feit dat Van den Boom in 1888 tien kinderen in leven had, zal mede een rol hebben gespeeld. In tegenstelling tot enkele ons omringende landen, koos de Nederlandse politiek niet voor protectionistische maatregelen. Het zou tot circa 1895 duren, voordat er een kentering in de landbouw optrad.

Hoe het ook zij, op 21 augustus 1888 werd de boerderij in het Sprokkelbosch met de daar liggende landerijen in het openbaar verkocht. De nieuwe eigenaar was Piet Coppens, ten behoeve van zijn zoon Jan Coppens, landbouwer in Rosmalen. Voor f 7150,- werd Jan de man. Deze boerderij ging bij de bevrijding van Rosmalen in het najaar van 1944 volledig in vlammen op. Op dat moment was ze eigendom en werd bewoond door de landbouwer Egidius

Peelhoeven 23 (rechts) en 24, juni 2016

Hanegraaf. In het daaropvolgende jaar wordt, op korte afstand van de afgebrande boerderij, een nieuwe gesticht (thans Ruttenhofstraat 15). Oudere inwoners herinneren zich de laatste, in oorsprong vooroorlogse wijknummering nog wel. Het wijkadres van de boerderij was D 177. Bij invoering van de straatgewijze huisnummering in 1954/55 wordt het nieuwe adres Oude Baan 46. Eind jaren zeventig zijn hier de Peelhoeven aangelegd. Op de plek van de vooroorlogse boerderij staan thans de woningen Peelhoeven 23 en 24.

Bronnen en literatuur

www.castlegarden.org

www.delpher.nl

www.familysearch.org

www.rootsweb.ancestry.com

BHIC, Kadaster ArchiefViewer, kadastrale gemeente Rosmalen (leggers, hulpkaarten, veldwerken).

BHIC, Minuutakten notaris Adrianus Jan Zijnen de Gier te Berlicum 1870, 1881, 1888 (toegang 5114).

Stadsarchief 's-Hertogenbosch, Archief gemeente Rosmalen 1811-1932, Register van geboorte 1890 en register van overlijden 1890 (toegang 474).

Stadsarchief 's-Hertogenbosch, Archief gemeente Rosmalen 1811-1932, Bevolkingsregisters 1859-1907 (toegang 474).

A.H. Crijns en F.W.J. Kriellaars, *Het gemengde landbouwbedrijf op de zandgronden in Noord-Brabant 1800-1885*, Tilburg 1987.

A.H. Crijns en F.W.J. Kriellaars, *Het gemengde landbouwbedrijf op de zandgronden in Noord-Brabant 1886-1930*, Tilburg 1992.

Gijs Sterks, Een bijzonder verhaal van een gewone familie in de 19e eeuw: het gezin Van den Boom-Pijnenburg, in: *Het Griensvenneke*, 36(2011) nr 3, blz 16-19.

Zomaar wat Dialectwoorden en uitdrukkingen

Jo Versteijnen

In de tijd van onze ouders en zeker onze grootouders werd in Rosmalen nog het Brabants (Rosmolles) dialect gesproken. In dit dialect waren een groot aantal uitdrukkingen en benamingen die tegenwoordig niet of amper meer worden gebruikt. Als je in de huidige tijd deze uitdrukkingen gaat gebruiken dan kijken de mensen je met grote ogen aan, waar komt die toch vandaan? Een voorbeeld van een aantal jaren geleden. In de Maliskamp was een nieuw gezin komen wonen en mevrouw kwam

regelmatig in de buurtwinkel. Na een maand of zoiets was ze weer in de buurtwinkel van Piet. Piet vroeg die mevrouw uit interesse "En vrouwke heddet al 'n bietje nor oewe zin hier". De mevrouw keek of ze het in Keulen hoorde donderen en zei heel verbaasd dat ze nu geen bietjes nodig had. Ze snapte dus helemaal niet wat Piet bedoelde alleen door dat (voor haar) vreemde dialect. Ik heb een aantal van die leuke woorden/uitdrukkingen op papier gezet, want het dialect is te mooi om verloren te laten gaan! Trouwens het dialect in het westen van Noord-Brabant is weer heel anders dan in het oosten van onze provincie. En ook bv. het Tilburgs is weer anders dan wat in Den Bosch wordt gesproken.

Bessem
Bibberjanus

bezem/veger
langradig iemand

Buil friet
Da kan krèk
Da kos mar krèk
Da waar 'n moetje bè heur
Das krèk inter
Dèsn schraol hen
De misse
Dès'n hel veeg

Dès 'n kauw gat
Dès 'n kooi ding
Dès mar ouwe meuk
Die is goed opgedreugd
Die muzikant is unne fiedelzak

Durske /meske
Ge hed ijsklompe
Ge zet 'n prulleke

Ge zet 'n rein ding
Ge zet 'n zeverkont
Geut

zakje frites
dat gaat maar net
dat ging maar net
ze moest trouwen
dat is precies hetzelfde
dat is een tenger meisje
het erf rond een huis
dat is een vlot / werkzaam iemand
openstaande deur/raam
dat is een lastig iemand
dat is maar oud spul
die ziet er nu goed uit
hij speelt steeds hetzelfde deuntje
meisje
je hebt koude voeten
je bent een lief/mooi meisje/kindje
je bent een viespeuk
je bent een zeurkous keuken

Griesel	tuinhark	Op munne slip zitte	op mijn schoot zitten
Grieselen	het pad harken	Open rijtuig	damesonderbroek zonder kruis (vroeger)
Gutgat	afvoergat voor het keukenwater	Opkèmerke	klein kamertje boven de kelder / opgang naar zolder
Hedde hier al goeien aard	heb je het hier al naar je zin	Petossie	aardappelen en groente door elkaar gestampt
Hennen /kiepen	kippen	Plee/huske/nummer 11	wc
Herd	woonkamer	Plek	lijm
Hij ha z'n hand in z'n tes	hij had zijn handen in zijn zakken	Ragebol	spinnekop
Hij is unne kweikerd	hij heeft het hoogste woord/harde stem	Romme	melk
Kwek toch nie zo	gil toch niet zo hard	Scheer	schaar
Hij lupt te schriekelen	hij kan geen rechte lijn aanhouden	Schijthuis	wc
Hoan	haan	Schijthuis/schijterig	bang iemand
Hundje	kleine hond	Schotelstet	vaatdoek
Ik krijg d'n bekker	ik krijg slaap	Snelzeiker	damesonderbroek met klep (vroeger)
Kittel	fluitketel	Soelièn	knoeien
Kledjes	overschot van het eten	Sto nie zo te schobbe	schuren tegen een paal of deurkozijn
Klen jantje	klein kussentje dat ze in ziekenhuizen dikwijls gebruiken	Strijerd	iemand die alles beter weet
Kniep/kniebeurs	portemonnee	Strijkerd	geniepig iemand
Kniep/knipmes	zakmes	Tesneuzik	zakdoek / stola-omslagdoek
Kom mar dist	kom maar hier	Unne sloeferd	iemand die zijn voeten niet optilt
Kom, ifkes affeseren	kom, even opschieten	Unne stuileperd	iemand die zijn voeten niet optilt en dan struikelt
Krimpert	koukleum	Verkèt	vork
Kuuske / kuus	kalf / varken	Wa bende toch 'n doos	wat ben je toch een sloom iemand
Lamstraal/lambal	iemand die lui is/niets-nut	Wa bende toch unne buil	wat ben je toch een deugniet
Lanterfantien	lui zijn / niets doen	Wa bende toch unne plekkerd	iemand die treuzelt om weg te gaan
Lig toch nie te semmelen	ga niet alles vertragen	We bende toch 'n koekstoof	iemand die graag thuis is
Logie	horloge	Tip: Het boekje "Brabants mooiste woord" van Wim Daniëls. Houdoe.	
Luste 'n kumpke thee	lust u een kopje thee		
Luste 'n tas/bak koffie	lust u een kop koffie		
Mag ik de pan uitschaarzen	mag ik het laatste uit de pan		
Meelpeer krijgen	klap krijgen		
Meelpeer	een flauw iemand		
Mètje / durske	meisje		
Meuken	slapen/doezelen		
Misse	plaats rondom het huis		
Monika	accordeon		

Parochie-archieven Hintham overgebracht naar het Stadsarchief

Redactie

Sedert mei 2013 heeft Michiel van Heumen als vrijwilliger van de pastorale eenheid Heilige Maria en Heilige Johannes gewerkt aan de inventarisatie van archieven van een aantal parochies in Hintham en 's-Hertogenbosch-Oost. Van belang voor onze heemkundekring zijn in Hintham de H. Moeder Anna en H. Willibrord en in Oost de H. Paulus. Het archief van de Annakerk bestrijkt de periode 1910 tot ca 2012, dat van de Willibrord loopt van 1966 tot 1980. Over laatstgenoemde kerk, die gesitueerd was aan de Johan Enthovenstraat in Hintham-Zuid, heeft Gerrit Mol in nummer 3 van jaargang 2015 van dit blad, een artikeltje geschreven.

Maar ook de voormalige Pauluskerk aan de Van Broeckhovenlaan heeft een relatie met Hintham. Toen eind jaren vijftig woningen werden gebouwd in 's-Hertogenbosch-Oost, trok de toenmalige pastoor van Hintham De Leijer zich de zielzorg voor de nieuwe bewoners aan. De Paulusparochie was vanaf 1959 een afdeling van de Annakerk in Hintham, met sinds november van dat jaar een noodkerk aan de Van Broeckhovenlaan, net over de gemeentegrens van Rosmalen met 's-Hertogenbosch. De officiële geboorte van de parochie was 22 oktober 1961 met W. Jurriëns als pastoor. Bij zijn vertrek naar Tilburg in 1966, werd hij vervangen door K. Penders, die tot het eind (halverwege jaren 70) het pastoraat zou uitoefenen.

Verhuizing van de parochie-archieven door medewerkers Stadsarchief in de Laurentiuskerk, 29 juni 2016

Het archief van de Paulusparochie is bewaard gebleven van 1959 tot 1975.

Noodkerk van de Paulusparochie aan de Van Broeckhovenlaan, gerealiseerd 1959

Op woensdag 29 juni zijn de archieven van de drie hierboven genoemde parochies alsmede van de H. Geest (Rivierenplein) en H.H. Antonius en Barbara "Bartjes" (Graafseweg), overgedragen aan het Stadsarchief van de gemeente 's-Hertogenbosch. Door middel

van een inventaris (=lijst van archiefstukken) zijn alle vijf parochie-archieven toegankelijk gemaakt. Ruim 20 strekkende meter papier herbergt een schat aan materiaal, van kerkkoren tot broederschappen, van parochiebladen tot parochieel onderwijs. Om één concreet voorbeeld te noemen: in het archief van de H. Moeder Anna is de ledenadministratie van circa 1950 tot circa 1966 bewaard gebleven. Op systeemkaarten heeft de toenmalige pastoor, naast adres en samenstelling gezin, nauwgezet bijzonderheden genoteerd inzake beroep en opleiding van zijn parochianen. Het overgrote deel van alle materiaal – documenten, kaarten, foto's en films – kan vanaf nu zonder beperking in de studiezaal van het Stadsarchief aan de Bloemenkamp (achter de Arena) worden ingezien.

Interieur van de Annakerk voor renovatie, periode 1956-1991 (foto Bart Horn)

Maliskamp en omgeving aan de vergetelheid onttrokken (4): *dreef*-namen in de oude volksmond

Wim Veekens

Voorwoord

In de gesprekken die ik tussen 2002 en 2014 voerde met (soms heel) oude mensen met een agrarische achtergrond - de meesten woonden nog in de Maliskamp - werden dikwijls namen van onverharde paden met *dreef* en in mindere mate met *steeg* genoemd. Een paar keer bleek dat een en dezelfde dreef meer namen had. Een heel enkele keer hadden de genoemde dreven niet dezelfde locatie. Dit neemt niet weg dat het de moeite waard is om even wat aandacht te besteden aan deze niet-officiële hodoniemen (= wegnamen) uit de zuidelijke hoek van de voormalige gemeente Rosmalen.

Inleiding

Alvorens te beginnen met de bespreking van de dreefnamen is het nodig iets over het woord *dreef* te zeggen. Oorspronkelijk was een dreef een landweg waarlangs het vee vanuit een dorp of buurtschap naar de graasgronden of de heidevelden werd gedreven; het laatste gold voor schapen (vergelijk *schapendrift*). Het zelfstandig naamwoord *dreef* is afgeleid van het werkwoord *drijven*: “voor zich uit of in een bepaalde richting doen gaan” (Van Dale, deel 2: a-h, p.974). Na verloop van tijd ging men bomen langs de landwegen planten, en ook een dergelijke bomenrij werd dan *dreef* genoemd. Doordat het vee er steeds meer voor zorgde dat de ‘onverharde’ dreven een stuk breder werden, kreeg de term *dreef* weer een nieuwe betekenis: brede weg beplant met bomen, zonder hierbij nog aan vee te denken. In deze betekenis liggen *dreef* en *laan* dicht bij elkaar. De dreven liggen over heel de Maliskamp en iets daarbuiten verspreid. Veel dreven, vaak naamloos in de volksmond, lagen binnen het gebied van het eens zo fraaie Maliskampse landgoed Eikenburg dat eind jaren vijftig, begin jaren zestig voor woningbouw rigoureuus is verwoest.

Dreef-namen

1a. Dreef (Eikenburg)

Hiermee wordt specifiek bedoeld de dreef die van de

boerderij van Jakobus van Gerven naar 'de Grote Weg' of Graafsebaan liep. Dit was eens de oprijlaan, de particuliere toegang, tot het zogenaamde 'kasteeltje' van het landgoed Eikenburg met het koepelhuis(je). In dit achter de pachtboerderij gelegen huisje heeft Betje van Gerven gewoond. De Dreef is nu de Douglaslaan. Zie ook *Eikenburgsdreef*.

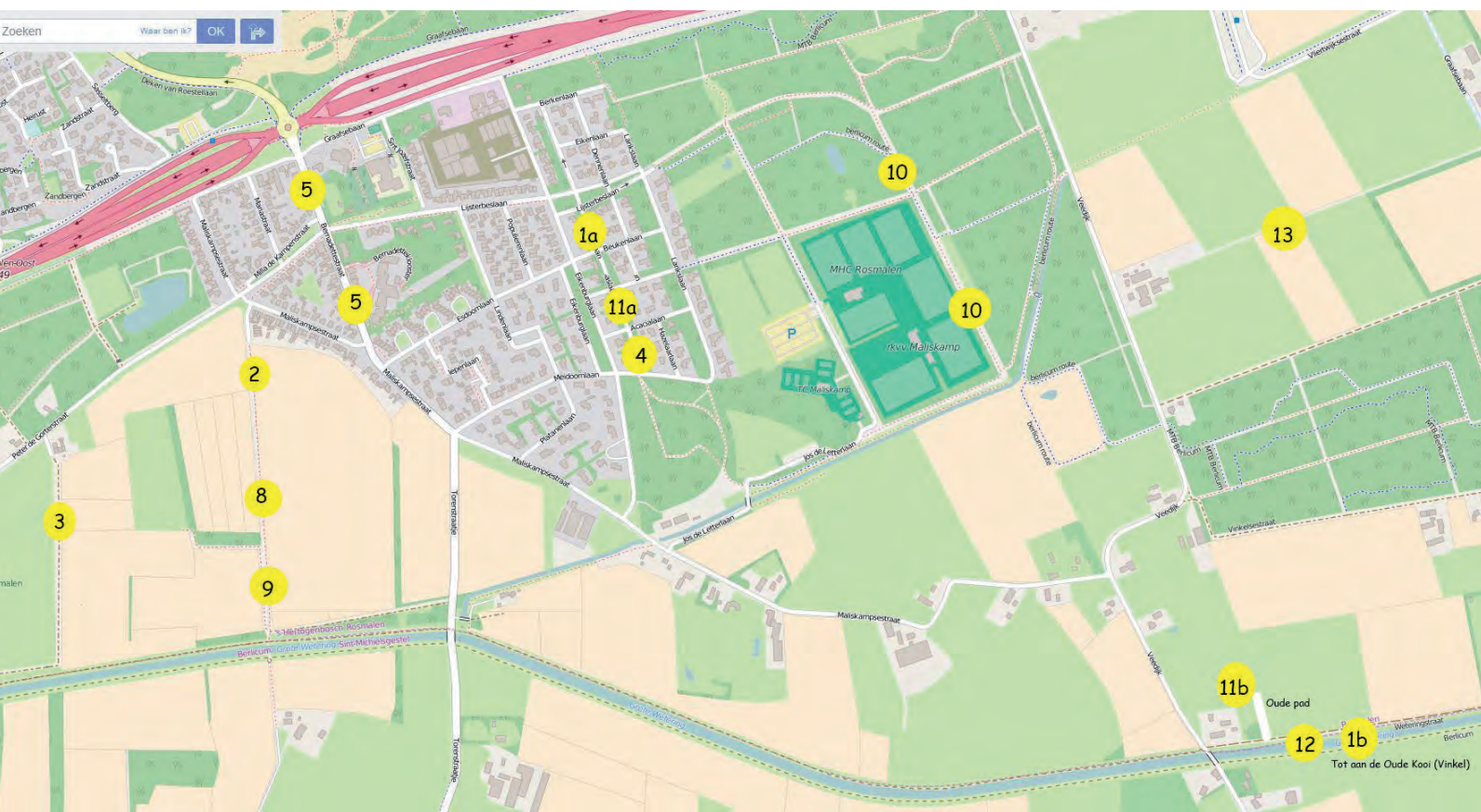
1b. Dreef (Grote Wetering)

De Dreef is de plaatselijke aanduiding voor de hele Weteringstraat. Van deze nu nog steeds onverharde weg zijn een paar bijzonderheden te vertellen. Vanaf ongeveer de grens met Nuland ter hoogte van de Elf Drieskens tot ongeveer de boerderij bij Van den Broek zijn in de Tweede Wereldoorlog alle beuken en eiken aan weerskanten van de dreef omgekapt om zodoende aan de tanks van de Duitsers zolang mogelijk weerstand te kunnen bieden; de geallieerden lagen aan het andere einde van de dreef aan / de Ballekumse klinkers / ofwel de Veedijk. De dreef is vanaf de Veedijk tot aan 'het kamp' (dit is het natuuristenkamp 'Hertogstad') in het bezit van de gemeente; het gedeelte vanaf het kamp tot aan de (enkele jaren geleden afgebroken) Oude Kooi onder (Nulands) Vinkel, is nog steeds particulier bezit van een inwoner uit Heeswijk. Voordat de naam Weteringstraat werd ingevoerd heette deze dreef *Corso*.

2. Dreef door de Lodder (zie: *Lodderdreef*)

3. Dreefke van Coudewater

Met dit pad wordt het laantje bedoeld dat door ons thuis / 't laantje van Sientjes / wordt genoemd. Dit laantje werd gebruikt door mensen van de Loofaart om de weg af te

Maliskamp en omgeving, dreefnamen

snijden als men aan de overkant van de ‘Grote Weg’ of Graafsebaan moest zijn. Met name de oudste kinderen van Bertje van Liempt namen dit dreefke om naar / ’t dÛrp / te gaan of om naar de bakkerij van Piet van de Wielen aan de Graafsebaan te gaan. Als het enigszins kon sloegen zij na het laantje het pad in naast ons ouderlijk huis om zo via Zandbergen tegenover Jèntje van Dijk (= Jan van de Burcht) aan de Graafsebaan uit te komen. Overigens, ons moeder gebruikte dit Coudewaterslaantje in oorlogstijd (anno 1942) om bij genoemde familie Van Liempt melk te gaan halen. Onze vertrouwelijke benaming van dit dreefje, / ’t laantje van Sientjes /, verwijst naar buurvrouw Sientje van den Broek die met Driek van de Ven was getrouwd en woonde aan het verharde zijwegje van de Peter de Gorterstraat waar het laantje op uitkwam.

4. Eikenburgsedreef

De door slechts één informant genoemde *Eikenburgsedreef* is de volledige naam van de Dreef. Deze zandweg liep oostelijk parallel aan het Kruipgat (= Eikenburglaan) en is thans de Douglaslaan. Zie: *Dreef* (1a).

5. Kerkdreef

De Kerkdreef is de oude naam voor de huidige Bernadettestraat. Praktisch alle informanten noemden deze naam als eerste oude dreefnaam die bij hen opkwam. Komend van de Kleine Wetering begon de dreef bij de knik in de Maliskampsestraat, op de plek waar deze straat naar links afbuigt. De Kerkdreef liep verder tot aan de Bernadettekerk. Bij deze afbuiging lag vroeger in een driehoeksvorm een houtbosje.

De Kerkdreef, de Bernadettestraat, was in het begin een heel moeilijk begaanbaar pad met paard en wagen, in het bijzonder voor boeren van achter uit de Maliskamp. Naar de mening van burgemeester Jonkheer Herman Von Heijden volstond het in oorlogstijd hier en daar wat puin afval te storten om de dreef tot rijweg meer geschikt te maken. “Van echt een weg aanleggen, kon je dus niet spreken”, aldus een informant. Daarom vroeg de pastoor van de Maliskamp, Schoenmakers, aan de boeren om de Kerkdreef te verharderen met gruis en sintels. Met voornamelijk paard en wagen werd dit verhardingsmateriaal op Coudewater gehaald.

6. Klaverdreef

De Klaverdreef lag in ieder geval oostelijk van de Maliskampsestraat. “Deze dreef was breder dan de Molendreef”, volgens een zegsman. Waarschijnlijk volgt de huidige Larikslaan het tracé van de vroegere Klaverdreef. Bij klaver gaat het hier om de in het wild groeiende klaver en niet om de als stalvoeding geteelde klaver of om de ter verbetering van de bodem gezaaide klaver (*Trifolium*).

7. Kromme Dreef

Deze dreef kwam / erres op d'n eikenburcht veur, mischien is 't 'n stukske van wè nou de Meidoornlaan is /. Deze naam werd slechts door één informant - het moge duidelijk zijn - met aarzeling genoemd.

8. Lange Dreef

Over de Lange Dreef heb ik onder meer het volgende gehoord: a) “de Lange Dreef liep vanaf de Maliskampsestraat tot helemaal aan de / Löffertsesteeg /” (= tegenwoordig Wamberg); b) “die rechte Lange Dreef begon bè de hùskes van Jan Kerton (= Jan Corton)” (hoek Maliskampsestraat en Wambergstraat); c.) een van de zegslieden meende dat de Lange Dreef aan de andere kant van de (ondertussen verdwenen) brug over de Grote Wetering lag: “het is het zandpad dat langs familie Danen van het kasteeltje Eikenlust liep, tussen de brug en de Loofaart, en het is de scheiding tussen / Ballekum en Rósmòlle /”. Zie: *Lodderdreef*.

9. Lodderdreef

Deze om en nabij 750 meter lange dreef ligt zichtbaar hoger dan de landerijen die aan weerszijden van de dreef liggen. In plaats van *Lodderdreef* werd deze dreef ook wel *Dreef door de Lodder* (en *Lange Dreef*) genoemd.

Opvallend is de verdeeldheid over de ligging van de Lodder. Voor enkele mensen bestond/ bestaat de Lodder eigenlijk uit twee stukken: de Eerste Lodder, / d'n uurste lodder /, ligt vóór de Wambergstraat gezien vanuit de boerderijen van de informanten van over de Kleine Wetering. Volgens hen ligt de Lodder ingesloten tussen het naar de Gro(o)te Wetering toe lopende Torenstraatje, de Wambergstraat - zie hierboven de Lange Dreef of Lodderdreef - en de Maliskampsestraat (tot aan het punt waar de behuizing begint). De Tweede Lodder, / d'n twidde lodder

/, is de Lodder die aan de andere kant van de Wambergstraat ligt: dat is het stuk Lodder gelegen tussen de Grote Wetering en de ‘Coudewaterseweg’ (= Peter de Gorterstraat). Enkele andere zegslui zien de Lodder alleen maar als het land dat gevormd wordt door de Wambergstraat, de Grote Wetering, dan langs de houtwal van het (vroegere) weiland van Danen tot aan de Peter de Gorterstraat. Deze beschrijving komt overeen met de ‘Tweede Lodder’. Hier, aan de Peter de Gorterstraat, lag vroeger het rabattenbosje van de Lodder: / 't lodderbuske /, dat in het voorjaar van 1964 meedogenloos van zijn begreppeling werd ontdaan en werd geëgaliseerd met afvalzand!

De Lodder was tot aan zijn egalisatie heel erg drassig land doorsneden met veel lange sloten. Naamkundig gezien is het waarschijnlijk een ongunstige naam ter aanduiding van de slechte kwaliteit van het (hooi)land (vgl. de veldnaam *Lodderhoek*, Molemans 1976, p.248). Men kan deze veldnaam in verband brengen met *lodder* ‘vod, lor, prul’ (WNT, VIII-2, kolom 2540). Of gaat in deze veldnaam toch een vroegere familienaam schuil? (Het ligt in de bedoeling om in dit tijdschrift nog eens op dit toponiem terug te komen)

10. Molendreef

In plaats van *Molendreef(ke)* wordt af en toe de naam *Molenlaantje* gebruikt. Dit toont de nauwe verwantschap in betekenis aan tussen *dreef* en *laan* waarover we al in de inleiding hebben gesproken. De ongeveer achthonderd meter lange Molendreef lag ten noorden van de Kleine Wetering op de Eikenburg. In de huidige tijd gezien loopt de Molendreef aan de oostkant van en langs de sportvelden van Maliskamp. Oorspronkelijk is de Molendreef het verlengde van een pad dat aan de Veedijk begon op hetzelfde punt waar de Veedijk nu nog altijd een bocht naar rechts maakt. De Molendreef was voor sommige mensen een ‘sluiproute’ om bijvoorbeeld naar de Duinse Hoeve te gaan.

De naam *Molendreef* verwijst naar de in 1842 ‘gestichte’ watermolen op het landgoed Eikenburg van Franciscus van Meeuwen. In het jaar 1851 spreekt men van een ‘vijzel- of schroefwatermolen, eene zeldzaamheid in deze streken’ (Veekens 2004, p.40-41). Twee jaar geleden vond ik op het Bossche Stadsarchief een bijzonder gegeven omtrent deze molen waarvan we de ligging tot nu toe nergens hebben kunnen ontdekken, op welke kaart dan ook. Het is januari 1856. Vrouwe Theresia Coenen, weduwe van de

Heer Franciscus Jacobus Antonius van Meeuwen, wil “op haar edeles landgoed Eikenburg in Maliskamp den afbraak verkoopen van een windwatermolen haar toebehoorende.” (NAR) . In dezelfde bron staat een stukje verderop: “De afbraak van de windwatermolen is niet verkocht.” Uit wat hierboven staat kan men concluderen dat de molen er amper veertien jaar heeft gestaan! (Voor meer gegevens over de Molendreef en de molen verwijs ik naar mijn artikel genoemd in de hieronder staande verwijzingen).

11a. Sinteldreef (Eikenburg)

Enkele zegslieden kenden twee dreven met de naam *Sinteldreef*.

De Sinteldreef op de Eikenburg is de oude benaming voor wat nu de Douglaslaan is. De naam van deze dreef verwijst uiteraard naar een met sintels verhard pad. *Sintels* zijn (geheel of half) uitgebrande of verbrande stukken steenkool. Zie *Dreef* (1a).

11b. Sinteldreef (Het Vinkel)

Deze naam werd ook gegeven aan het pad dat vanaf een stukje na het begin van de Vinkelsestraat afboog naar de straat Corso (Weteringstraat). Het zogeheten Krijnenboske lag hier zowat op de hoek. Dit pad liep achter de boerderij van Reijne door (op de gevel van het huis van mevrouw Reijne op de hoek Veedijk-Weteringstraat staat nog de naam *Corso*). Bij het ploegen van het land kwam het heel regelmatig voor dat sintels, gruis en al dat soort dingen mee naar boven kwamen. Dit kon de ploeg behoorlijk beschadigen, aldus twee informanten die daar eens via ‘gronduitruil’ met andere agrariërs uit de Maliskamp de grond bewerkten.

12. Van Gaalensdreef

Dit is een familiale (vertrouwelijke) naam die een boerenfamilie uit de Maliskampsestraat gebruikte voor de Weteringstraat. Hier woonde immers de familie Van Gaalen (waar nazaat Hans nog steeds woont). Zoals opgemerkt bij *Dreef* (1b.) heette de Weteringstraat eerder *Corso*. Het intussen bijna honderd jaar geleden gebouwde huis van de gebroeders Van Gaalen staat nu nog als een bouwval aan de dreef. Dit vervallen huis had vroeger als adres Corso B 78. Voor het merendeel van de zegslieden is Corso, als men vanaf de Veedijk komt, het voorste gedeelte van de Weteringstraat,

13. Vinkeldreefke

Vanaf de Harensestraat, die oorspronkelijk de grens vormde tussen de gemeenten Nuland en Rosmalen, begon een zandwegje dat door Het Rosmalens Vinkel richting de Veedijk liep. Dit smalle wegje werd *Vinkeldreefke*, soms ook wel *Vinkelpad* genoemd. Bij de aanleg van het Auto-tron is dit dreefje afgesloten.

Het toponiem *Vinkel* is al heel oud: 1299 kopie 17de eeuw *Vinckel*. De naam wordt verklaard als mogelijke samenstelling van de plantnaam *vinke* ‘maagdenpalm’ en *lo* ‘bos’ (Van Berkel e.a. 2006, p.467). Daar in het verleden Het Vinkel ook met *Het Gemeentesbroek* of *Het Broek* werd aangeduid, is het eerste deel *vinke* onzes inziens eerder Middel Nederlands *vinke* ‘slechte, lichte turf’ (MNHW, p.715). Het tweede deel van de naam, *lo(o)*, kan naast de betekenis ‘bos’ ook nog de betekenis ‘poel, moeras’ hebben (Van Osta 1994, p.172-173). Gezien de oorspronkelijk heel natte, drassige bodemgesteldheid van Het Vinkel, denken wij eerder aan een naamsverklaring van (*Het*) *Vinkel* met: laaggelegen moerassig terrein waar turf gestoken wordt.

14. Zwarte Dreef

Volgens de informanten is *Zwarte Dreef* de naam voor het op de Oude Baan uitkomende pad dat het dichtst bij het Oude Kruipgat (= Sparrenburgstraat-Zuid) lag, dat wil zeggen ten oosten van het Oude Kruipgat. Op de kaart van Westerlaken uit het jaar 1931 of daaromtrent wordt deze dreef *Sparrenburgsche Dreef* genoemd. De Zwarte Dreef dankt haar naam hoogstwaarschijnlijk aan de kleur van haar ondergrond, dit vanwege de verharding met steenkoolgruis. Vergelijk deze naam, wat het motief tot naamgeving betreft, met *Sinteldreef*.

Slot

Laten we het slotwoord beginnen met een overzichtje van de benoemingsmotieven van de dreven. Benoemd naar bodemgesteldheid zijn *Sinteldreef* (tweemaal) en *Zwarte Dreef*. *Klaverdreef* dankt haar naam aan begroeiing. Benoeming naar vorm ligt ten grondslag aan *Lange* en *Kromme Dreef*. *Van Gaalensdreef* is genoemd naar de gebruiker. Op richting gebaseerde namen zijn *Molendreef*, *Kerkdreef*,

(beide benoemd naar een gebouw), *Dreef door de Lodder* ofwel *Lodderdreef*, *Dreefke van Coudewater*, *Eikenburgsedreef* en *Vinkeldreef*. *Dreef* (tweemaal) is een soortnaam die een eigennaam is geworden. Zoals al opgemerkt in het voorwoord kwamen er naast namen in de volksmond met *dreef* in de Maliskamp ook verscheidene namen met *steeg* voor. Ook in oude documenten en op oude kaarten komen *steeg*-namen nogal eens voor. Dit is dan ook een namen-groep die eveneens de moeite waard is om nader bekeken te worden! Tot slot hoop ik dat ook uit andere hoeken van de vroegere gemeente Rosmalen nog eens veldnamen/ toponiemen, inclusief wegnamen/ hodoniemen, uit de volksmond in dit tijdschrift worden opgetekend!

Verwijzingen

MNHW = Verdam, J. (1973, herdruk van 1932), *Middel-nederlandsch Handwoordenboek* (gedeeltelijk opnieuw bewerkt door C. Ebbing Wubben), Den Haag.

Molemans, J. (1976). *Toponymie van Overpelt, Leuven-Brussel*.

NAR = Notarieel Archief Rosmalen, inventarisnummer 2571, aktenummer 5.

Van Berkel, G. van & Samplonius, K. (2006). *Nederlandse plaatsnamen, herkomst en historie*, Utrecht.

Van Dale (2015). *Groot woordenboek van de Nederlandse taal*, 3 delen, Utrecht.

Van Osta, W. (1994). *Lo, looi, looien en verwanten*, in: *Naamkunde*, jg. 26, afl. 3-4, p.155-206.

Veekens, W. (2004). *Het toponiem Molendreef op de Eikenburg te Maliskamp. Herinnering aan 'eene zeldzaamheid' en aan een bijzonder man: Piet van Helvoort*, in: *Rosmalla*, jg. 14, nr.1, p.38-43.

WNT = *Woordenboek der Nederlandse Taal (inclusief Aanvullingen) (1882-2001)*, 's-Gravenhage-Leiden.

HEEMKUNDEKRING ROSMALEN DANKT ZIJN SPONSORS

Sponsors boek Rosmalla

50 Euro

Gebroeders Voets

HAMA van de Meulenbeek

Huub Steenbekkers Advies en Schilderwerken

Anders

Apotheek Rosmalen

Vinkenveld 4

Aaborg 3

Rozenstraat 12

Oude Baan 9

5249 JP

5347 SW

5241 BT

5242 HT

Vanaf mei 2016

Rosmalen

Rosmalen

Rosmalen

Rosmalen

HEEMKUNDEKRING - ROSMALEN